

Kárpátaljai magyarok a donbászi munkaszolgálaton

MOLNÁR D. Erzsébet

Hungarians from Subcarpathia as forced laborers in Donbas

A kárpátaljai magyarság 20. századi történetében újabb sorsforduló vette kezdetét, amikor – a Magyarországtól történő elszakítás és a közel két évtizeden át tartó csehszlovák kisebbségi korszak után, majd az anyaországhoz való visszatérést követően – 1944 őszén a Vörös Hadsereg megjelenésével megkezdődött a szovjet rendszer módszeres, áldozatokat nem kímélő kiépítése a térségben. Kárpátalja szovjetizálásának számos vonatkozása közül – a tanácsok létrejötte, a földkérdés rendezése, az erőszakos kolhozosítás és a kötelező terménybeszolgáltatás, az államosítás, a történelmi egyházak elleni közül stb. – kétségtelen, hogy a legtragikusabb következménnyel a helyi magyarság számára a malenkij robotként hírhedté vált 1944-es deportálások jártak.

A malenkij robot után kevés idő kellett ahhoz, hogy az itthon maradt fiatal nemzedék is áldozatává váljon a szocializmus építésének. A hatalom képviselői 1947-ben találták elérkezettnek az időt annak a generációnak az eltávolítására, amelynek tagjai az 1944-es elhurcolások idején fiatal koruk miatt még megmenekültek a lágerektől. A kárpátaljai magyar katonaköteles korú fiatalokat megbízhatatlannak nyilvánították, így nem teljesíthettek katonai szolgálatot, hanem bányászati munkára irányították őket a Donyeci szénmedencébe, másképpen Donbászra (az orosz Donyetszkij basszein = Donyeci medence rövidítése), bányászati munkára, ahol kötelesek voltak letölteni a három év szolgálati idejüket. 1947 tavaszán útnak indították az első csoportokat: a '26, '27, '28-as korosztályt. A toborzás – amelyet a hadkiegészítő parancsnokság irányított – szabályos katonai behívó útján történt, azzal a különbséggel, hogy ezeknek a behívottaknak lapáttal, csákánnyal a föld mélyén kellett védelmezniük a hazát. A hatóságok hivatalosan nem indokolták, hogy a munkaszolgálatnak miért ezt a formáját kényszerítették a kárpátaljai magyarság fiataljaira. Elegendőnek bizonyult számukra, hogy egyszerűen kiküldték a katonai behívót és az illetőnek jelentkeznie kellett a megadott időben a megadott helyen. A behívottaknak eleget kellett tenniük a parancsnak, tudomásul kellett venniük, hogy szolgálati idejüket a szokványostól eltérő módon fogják letölteni. Aki megpróbált kibújni ez irányú kötelezettségének teljesítése alól, arra további, még keményebb megpróbáltatások vártak és végül eredményben nem kerülhetett el a donyeci szénbányákat. Fegyveres őrök kíséretében szállították a fiatalokat Donbászra.

A munkaszolgálat okaként mindenképp kiemelendő a Szovjetunió munkaerő-szükséglete: 1945 után ugyanis Kárpátalját is bekapcsolták az össz-szovjet népgazdasági gépezetbe, az ötéves tervbe, vagyis a területnek is kis kellett vennie a részét az ország iparosításából, ami a köztudottan a második világháború utáni szovjet gazdaságpolitika fő célja volt, szakképzett munkaerőre (szakképzett káderekre) pedig kiemelten szükség volt a donbászi széniparban. A Szovjetunió Minisztertanácsa elfogadta a rendeletet, megszabta a kvótát, amelyet a megyei és járási szerveknek kellett teljesíteni.

A donbászi munkaszolgálatot teljesített adatközlők szerint a hatóságok, a munkaerő-toborzás mellett, ezt az intézkedést is felhasználták a kárpátaljai magyarság újbóli megtizedelésére. A kényszermunkára elhurcoltak emlékezetében ezek az események több szempontból is tragédiaként jelennek meg: egyrészt, miután édesapjuk és rosszabbik esetben még idősebb bátyjuk is a malenkij robot áldozatává vált, őket – arra kényszerítve, hogy otthon hagyják édesanyjukat és fiatalabb testvéreiket – mint családfenntartót, szintén elhurcolták. A megkérdozetteket a Donyec-medence alábbi bányavárosaiiba vitték: mint Makijevka, Jenakijev, Sztalino (Donyeck 1943-1961 között használt neve), Horlivka, Krasznodon, Krasznarmijszk.

A donbászi munkaszolgálat leggyakoribb helyszínei (A szerző)

Az elhurcoltak először az úgynevezett FZO-iskolába (fabricsno-zavodszkoje obucsenyije = szakmai-gyári oktatás) kerültek, ahol felkészítették őket a rájuk váró feladatokra. A szakmai felkészítés időtartama részlegenként változó volt: egyes helyeken három, máshol négy, de az is előfordult, hogy hat hónapig tartott, 1946–1947 folyamán 1350 FZO-iskola létesült a területen. A tanulást, mint a donbászi munkaszolgálat egyik előnyét, egyébként, valamint a szakmai képesítés megszerzésének a fontosságát harsogja a pártvezetés irányítása alatt lévő korabeli sajtó, így próbálva kevésbé rémisztővé, már-már vonzóvá tenni a három év bányászati munkát a fiatalok számára. Erről tanúskodnak a beregszászi kerületi pártbizottság és néptanács sajtószervének lapjában, a Vörös Zászló számaiban megjelent cikkek tömkelege, a *Hazánk fő ütőere – a szénipar* című írás például a következőket taglalja:

Még nem is olyan régen területünk fiatalsága teljes bizonytalanságban élt jövője életét illetően. Az iskola elhagyása után csak a szerencsésebbek tudtak közülünk valamilyen szakmai képzésre szert tenni, de még azt a néhányat is, akinek ez sikerült, a munkanélküliség állandó veszélye fenyegette. A szovjet kormány korunk fiatalsága előtt a fejlődés lehetőségeinek olyan útjait nyitotta meg, amilyenre mi azelőtt gondolni sem mertünk volna. Szakiskolák egész sora nyílt meg és áll a szovjet fiatalság rendelkezésére. Mi megértettük hazánk hívó szavát, tudjuk, hogy nekünk kötelességünk ezekbe az iskolákba menni és tanulni, hogy mint szakmunkások, értékes tényezőjévé válhassunk a fasiszta harácsolók által szétrombolt népgazdaságunk újjáépítésének. Szovjethazánk vérkeringésének fő ütőere a Don-medence. Ahhoz, hogy gyors ütemben építhessük fel gyárainkat, falvainkat, kulturális és egészségügyi intézményeinket, szükséges, hogy elsősorban szemet, miinél több szemet termeljünk. (Vörös Zászló. Beregszász, 3. évf. 85. szám. 1947. X. 23.)

Azokról a munkásokról pedig, akik panaszkodni mertek a munkaszolgálatra való kényszerítés miatt, a következőket olvashatjuk:

De vannak itt olyanok is, akik itt is az otthoni kulákJú életét szeretnék élni – munka nélkül. Ezek írják haza a kétségbeesett hangú leveleket, ezek szítják az ellenséges propagandát. Mi, akik boldogan jöttünk ide, mert segíteni akarjuk Hazánk nagy újjáépítési munkáját, súlyt helyezünk arra, hogy ezeknek a kulákelemeknek a hazugságait megcáfoljuk és felvilágosítsuk az otthoniakat a valóságos helyzetről. (Vörös Zászló. Beregszász, 4. évf. 25. szám, 1948. III. 21.)

A különböző munkafolyamatokat tekintve, a legtöbb megkérdezett természetesen a bányákban dolgozott vājárként, fúrósként, vagy éppen szenet lapátolt, de ácsokat is képeztek az FZO-iskolákban, és sokan dolgoztak asztalosként vagy vasöntőként is. A munkások többségének mindennap biztosítva volt a tisztálkodási lehetőség, ami elengedhetetlen volt, főleg a bányákban és a vasgyárakban dolgozók tekintetében.

Az otthonuktól távol lévő bányászati munkások számára azonban a legnagyobb veszélyt azok a munkakörülmények jelentették, amelyek közt, életüket kockáztatva, dolgozni kényszerültek. A vājatok magassága miatt mind a fúrást, mind a robbantást és a kitermelést a legtöbb helyen hason csúszva, vízben kellett végezni, és így ledolgozni a nyolcórás műszakot (hasuk alatt folyt, fejük felett csepegett a víz). A bányamentők állandó jelenséggé váltak a különböző részlegeken a gyakori omlások vagy a bányák kigyulladásai miatt. Nyilvánvalóan ez volt az oka sorozatosá váló szökéseknek, amivel a munkaszolgálatot teljesítő többsége megpróbálkozott. A szökevények egy részét még útközben elfogták, a hazaérkezés után a családtagjaik hónapokig rejtegették őket a padláson, a csűrben, az udvaron földbe vājt gödrökben, de sokan még így is a hatóságok kezére kerültek, a rajtaütésszerű razziaiknak, vagy a rosszakaratú szomszédoknak köszönhetően. Hadiszökevénynek, dezertőrnek kiáltva ki őket, bíróság elé kerültek.

A szovjet rendszer helyi kiépítésének vizsgálatát korábban több dolog is akadályozta, s ezek közül néhány még jelenleg sem hárult el. A szovjet hatalom sajátos nemzetiségpolitikáját jellemző bizalmatlanság 1952-ben szűnik meg, amikor a Donbász helyett már katonai szolgálatra viszik a magyar fiatalokat is. 1952-ben mindjárt négy korosztályt – az 1930–1933-ban születetteket – soroztak be katonának. Előfordult olyan eset is, hogy három év bányászati munka után az illetőt – mintha misem történt volna – három év katonai szolgálat letöltésére is kötelezték.

Arról, hogy összességében hány embert hurcoltak el, és lett áldozata a régió fiatalságát megcélzó szovjet intézkedésnek, összesítő adatok sajnos nem állnak a rendelkezésünkre, 1947–1949 között azonban 12–14 ezer kárpátaljai magyar esett áldozatául. Az mindenesetre biztos, hogy az embert próbáló donbászai évek valamennyi túlélő és hazatért életében maradandó nyomot hagytak, élet-szemléletükre mai napig kihatással vannak. Azon túl, hogy a donbászai munkaszolgálat a kárpátaljai magyarsággal szemben tanúsított bizalmatlanság legkézenfekvőbb megnyilvánulása volt, talán megfontolandó az vélemény, mely szerint – a malenkij robot után – ez volt a második deportálási kísérlet. Az úgynevezett „donbászai ügy” ugyanis szerves részét képezte annak az előre megfontolt és tudatosan kitervelt intézkedéssorozatnak, amelynek célja a kárpátaljai magyarság beolvasztása, meggyengítése és megfélemlítése volt.

BIBLIOGRÁFIA

KOVÁCS Elemér: *Élőlátók*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993

OFICINSZKIJ Román: Munkaerő-toborzás a Donbászra. In: *Kárpátalja 1919–2009 történelem, politika, kultúra*. Szerk.: FEDINEC Csilla–VEHES Mikola. Argumentum–MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, Budapest, 2010

Реабілітовані історією. Закарпатська Область. Ред. кол. РІЗАК І. М. та ін. ВАТ «Видавництво «Закарпаття», Ужгород, 2003

GULÁGKUTATÓK

NEMZETKÖZI TÁRSASÁGA

NEMZETKÖZI KONFERENCIÁJA

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA MAB SZÉKHÁZ, MISKOLC, ERZSÉBET TÉR 1.
2012. ÁPRILIS 11. SZERDA 9.00-18.00

Fővédnökök:

Holczinger Ferenc SJ Igazgató Úr - Fényi Gyula Jezsuita Gimnázium és Kollégium, Miskolc

Molnár Péter Elnök Úr - Miskolc Megyei Jogú Város Önkormányzatának Képviselője az Oktatási, Kulturális, Turisztikai, Ifjúsági és Sport Bizottság elnöke

- ◆ 2012. április 11. Délelőtti szekció
9.00–10.00 Regisztráció.
10.00–10.40 Megnyitó, köszöntések.
10.40–11.00 Várdy Béla: A Gulág megszületése, kifejlődése és mibenléte.
11.00–11.20 Vladimir Rott: Ne felejsünk! Visszaemlékezés a Gulágra.
11.20–11.40 Bognár Zalán: Sztálin 1944. december 16-ikai határozatának végrehajtása a Kárpát-medencében.
11.40–12.00 Tatjana Guszarova: Egy család utazása Gulág-országban az 1940-es évek végén és az 50-es években.
12.00–12.20 Barabás László: Gulág és málenkij robot.
12.20–12.40 Stark Tamás: Magyar civilek elhurcolása a Szovjetunióba, különös tekintettel a budapesti deportálásokra.
12.40–13.00 Várdy Huszár Ágnes: A Gulágról hazajöttek visszaemlékezései, mint történelmi források
13.00–13.30 Vita, hozzászólások
- ◆ 2012. április 11. Délutáni szekció
15.00–15.20 Molnár D. Erzsébet: Kárpátaljai magyarok a donbázi munkaszolgálaton
15.20–15.40 Murádin János Kristóf: Málenkij robot – Kolozsváriak szovjet fogságban (1944–1948)
15.40–16.00: Máthé Áron: A szovjet fogság képe a kommunista diktatúra idején
16.00–16.20 Kunt Gergely: „A kommunisták azért nehezteltek rám, mert Hitler idején nemzeti szocialistának vallottam magam” – avagy egy világkép és mozdítórugói
16.20–16.40 Simon Gábor: Nyíregyháza és a Gulág
16.40–17.00 Majorszki András: Ondiak (Zemplén m.) kényszermunkán a Szovjetunióban (1945–1947)
17.00–17.20 A Gulág-szeminárium legjobb dolgozata
17.20–18.00 Vita, hozzászólások, a konferencia zárása

Kísérő rendezvények:

- ◆ 2012. április 12. csütörtök 9.30-11.00
Helyszín: Fényi Gyula Jezsuita Gimnázium és Kollégium (Miskolc, Fényi Gyula tér 2-12.)
Szent Ignác épület, Fényi Gyula terem
Programok: Előadások, műhelybeszélgetés a Gulágról, Várdy Huszár Ágnes és Várdy Béla professzorok, Duquesne Egyetem, Pittsburgh, USA; Tatjana Guszarova, Lomonoszov Egyetem, Moszkva, Oroszország
Kamarakiállítás: Szovjet fogságban – Emlékek Dr. Gyermeke László rabságának idejéből (Budapesti Történelmi Múzeum kiállítása, tablókön)
- ◆ 2012. április 13. péntek 16.30-18.00
Helyszín: Nyilas Misi Ház, Lévay József Közművelődési Egyesület (Miskolc, Kossuth u. 17.) Oratórium
Program: Gulyás Gyula filmrendező előadása. Részletek Gulyás Gyula „Málenkij robot” (1987-1989) című dokumentumfilméből. Beszélgetés a rendezővel.

Rendező intézmények:

GKNT

Gulágkutatók Nemzetközi Társasága <http://www.gknt.hu>
Miskolci Egyetem BTK Történet-tudományi Intézet
<http://bolcsesz.uni-miskolc.hu>, <http://tortenelemszak.uni-miskolc.hu>
Fényi Gyulai Jezsuita Gimnázium és Kollégium www.jezsu.hu
Lévay József Közművelődési Egyesület <http://www.nyilasmisi.hu>
MTA MAB Történettudományi Munkabizottság <http://mab.mta.hu>

MTA
MAB